

ANTROPONIMLARNING PRAGMATIK SALOHİYATI: VARIANTLILIK VA KOMMUNIKATIV MASOFA

Saidova Lolaxon Maxammadjonovna

Andijon davlat chet tillari institute lolaxon972@gmail.com ORCID iD: 0009-0004-4966-725X

Annotatsiya: Mazkur maqolada antroponimlarning pragmatik xususiyatlari, ularning kommunikativ jarayondagi funksional imkoniyatlari hamda variant va modifikatsiyalarining emotsional-pragmatik mazmuni tahlil qilinadi. Ismlarning to'liq, qisqartirilgan, gipokoristik, erkalash shakllari, laqab va taxalluslarning qo'llanishi orqali shaxslararo munosabat, ijtimoiy maqom, kommunikativ masofa, hurmat, yaqinlik, kinoya va baholash kabi pragmatik ma'nolarning yuzaga kelishi yoritiladi.

Kalit so'zlar: antroponimiya, pragmatika, antroponim varianti, gipokoristik shakl, laqab, taxallus, kommunikativ masofa, ijtimoiy maqom, emotsional-ekspressivlik.

Аннотация: В данной статье анализируются прагматические особенности антропонимов, их функциональные возможности в процессе коммуникации, а также эмоционально-прагматическое содержание их вариантов и модификаций. Рассматривается возникновение таких прагматических значений, как межличностные отношения, социальный статус, коммуникативная дистанция, уважение, близость, ирония и оценочность, выражаемых посредством употребления полных и сокращённых форм имён, гипокористических и ласкательных форм, прозвищ и псевдонимов.

Ключевые слова: антропонимия, прагматика, вариант антропонима, гипокористическая форма, прозвище, псевдоним, коммуникативная дистанция, социальный статус, эмоциональная экспрессивность.

Abstract: This article analyzes the pragmatic features of anthroponyms, their functional capabilities in the communication process, and the emotional-pragmatic content of their variants and modifications. It examines the emergence of pragmatic meanings such as interpersonal relationships, social status, communicative distance, respect, intimacy, irony, and evaluation, expressed through the use of full and short forms of names, hypocoristic and pet forms, nicknames, and pseudonyms.

Keywords: anthronymy, pragmatics, anthroponym variant, hypocoristic form, nickname, pseudonym, communicative distance, social status, emotional expressiveness.

Til insonlar o'rtasidagi kommunikatsiyani ta'minlovchi asosiy vosita bo'lish bilan birga, jamiyatning ijtimoiy va madaniy tajribasini aks ettiruvchi murakkab hodisadir.

Shu nuqtayi nazardan, shaxs nomlari – antroponimlar – til tizimining alohida qatlamini tashkil etib, insonni identifikatsiya qilish vazifasidan tashqari, uning ijtimoiy mavqei, kommunikativ munosabatlari, milliy-madaniy mansubligi va emotsional holati haqida ham muayyan axborot beradi.

An'anaviy onomastik tadqiqotlarda antroponimlar, avvalo, nominativ va identifikatsion birlik sifatida qaralgan bo'lsa, zamonaviy antropotsentrik va pragmatik yondashuvlar ularning inson omili bilan bog'liq funksional xususiyatlarini ham chuqur o'rganishni taqozo etmoqda. Xususan, bir shaxsning turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha nomlanishi uning suhbatdoshi bilan munosabatini, kommunikativ masofani va baholovchi munosabatni ifodalashi mumkin[4].

Antroponimlarning to'liq ism, qisqartirilgan ism, erkalash yoki gipokoristik shakl, laqab va taxallus kabi variantlarda qo'llanishi mazkur birliklarning pragmatik salohiyatini namoyon etuvchi muhim omillardan biridir. Bunday shakllarning ma'nosi doimo bir xil bo'lmay, kontekst va kommunikativ vaziyatga qarab o'zgarishi mumkin.

Antroponim variantlari va emotsional-pragmatik munosabat. Antroponimlarning pragmatik xususiyatlari, ayniqsa, ularning variantlari va turli modifikatsiyalarida yaqqol namoyon bo'ladi. Ismning to'liq shakli, qisqartirilgan shakli, gipokoristik yoki erkalash shakli, laqab va taxallus kabi ko'rinishlar kommunikativ munosabatning turli qirralarini ifodalash imkoniyatiga ega[5].

Gipokoristik shakllar odatda yaqinlik, mehr, samimiylik va ijobiy emotsional munosabatni ifodalashga xizmat qiladi. Biroq ularning pragmatik qiymati doimo bir xil bo'lavermaydi. Muayyan kommunikativ vaziyatda yaqinlikni anglatuvchi shakl kinoya, masxara, mensimaslik yoki istehzoni ham ifodalashi mumkin. Demak, antroponim variantining pragmatik talqini faqat uning formal tuzilishiga emas, balki kontekst, intonatsiya, kommunikativ vaziyat va suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabatga ham bog'liq. Masalan, o'qituvchining o'quvchini to'liq ism bilan chaqirishi rasmiylikni yoki ogohlantirishni anglatishi mumkin. Aksincha, do'stlar o'rtasida qisqartirilgan ism shaklining qo'llanishi o'zaro yaqinlik va samimiylikni ko'rsatadi. Biroq ayni qisqartirilgan shakl begona shaxs tomonidan qo'llansa, adresat uni haddan tashqari erkinlik yoki hurmatsizlik sifatida qabul qilishi ehtimoldan xoli emas[3].

Shunday qilib, antroponimning pragmatik ma'nosi uning lug'aviy yoki formal xususiyatidan ko'ra kommunikativ munosabatlar tizimida shakllanadi. Bir xil nom shakli turli vaziyatlarda mutlaqo boshqa emotsional-pragmatik mazmun kasb etishi mumkin.

Antroponim, ijtimoiy maqom va kommunikativ masofa. Antroponimlarning muhim pragmatik funksiyalaridan biri kommunikativ masofani belgilashdan iborat. Muloqot jarayonida suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy masofa ismning qanday shaklda qo'llanishi orqali ham ifodalanadi.

Rasmiy murojaat shakllari ko'pincha ijtimoiy masofani saqlashga xizmat qilsa, norasmiy va qisqartirilgan shakllar yaqinlikni kuchaytiradi. Masalan, familiya orqali murojaat qilish rasmiy yoki institutsional vaziyatlarda kengroq uchraydi. Ism va familiyaning birgalikda qo'llanishi esa shaxsni aniq identifikatsiya qilish bilan bir qatorda, rasmiylik darajasini ham belgilashi mumkin.

O'zbek nutq madaniyatida "aka", "opa", "uka", "singil", "ota", "ona", "xon", "jon" kabi birliklarning antroponimlar bilan birikib kelishi alohida pragmatik ahamiyatga ega. Bunday birliklar yosh, qarindoshlik, ijtimoiy mavqe, hurmat va yaqinlik kabi bir necha ma'nolarni bir vaqtning o'zida ifodalashi mumkin. Masalan, ismga "-jon" komponentining qo'shilishi ko'pincha mehr, samimiylik va yaqinlikni bildirsa, "-xon" komponenti hurmat yoki ijtimoiy-madaniy munosabatni ifodalashi mumkin. Bunday birliklarning mazmuni ham kontekstga qarab o'zgaradi[4].

Shu jihatdan antroponimik pragmatika sotsiolingvistika bilan bevosita tutashadi. Chunki ismning qo'llanishi shaxsning yoshi, ijtimoiy mavqei, kasbi, kommunikativ roli va suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabatlar bilan belgilanadi. Shaxsga murojaat qilishning maqbul shaklini tanlash esa muayyan lingvomadaniy jamiyatning kommunikativ me'yorlariga asoslanadi.

Xulosa qilib aytganda, antroponimlarning pragmatik xususiyatlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, shaxs nomlari nominativ va identifikatsion vazifa bilan cheklanmay, kommunikativ jarayonda keng funksional imkoniyatlarga ega. Antroponimning to'liq, qisqartirilgan, gipokoristik, erkalash shakli, laqab yoki taxallus sifatida qo'llanishi suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlik, masofa, hurmat, ijtimoiy mavqe, emotsional munosabat va baholash kabi ma'nolarni yuzaga chiqaradi.

Umuman, antroponimik birliklarni pragmatik va antropotsentrik nuqtayi nazardan tadqiq etish til – shaxs – jamiyat – madaniyat munosabatlarini kompleks ravishda yoritish imkonini beradi. Antroponimlarning nominativ, identifikatsion, kommunikativ, baholovchi, ekspressiv, xarakterologik va lingvokulturologik funksiyalarini bir butun tizim sifatida o'rganish zamonaviy onomastika va pragmlingvistikaning muhim yo'nalishlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Begmatov E. O'zbek ismlari ma'nosi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010.
2. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. – Toshkent: Universitet, 2000.
3. Safarov Sh. Pragmlingvistika. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.

4. Скразловская И. А. Антропонимы турецкого языка: лингвокультурологический и прагматический аспекты: автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Киев, 2021
5. Yo'ldoshev B. O'zbek onomastikasi masalalari. Samarqand 2011.
6. SL. Maxammadjonovna. Places of use of anthroponyms in uzbek. Ethiopian International Journal of multidisciplinary research. 2024. стр. 33-35
7. Maxammadjonovna, S. L. (2026). Antroponimlarning jahon tilshunosligida shakllanishi. American journal of education and learning, 4(2), 509-513.

